

"DAT LEA DU OLBMUID, DU MÁTTUID LUODDA"

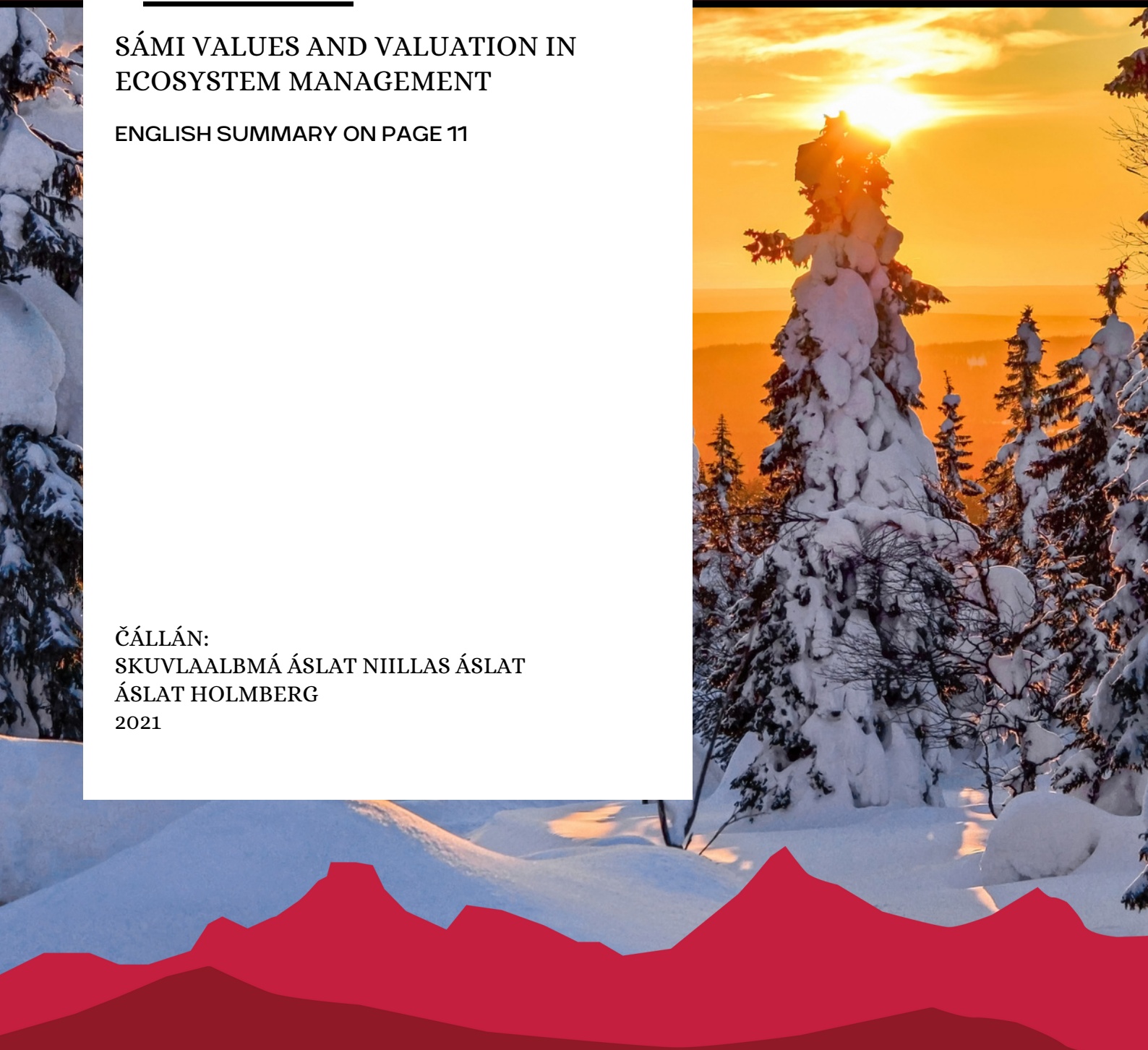
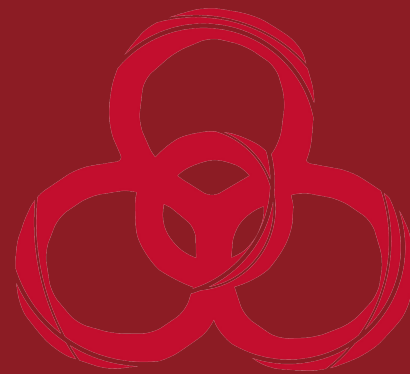
ŠÁMI ÁRVVUT JA ÁRVVOŠTALLAN
EKOVOOGÁDATHÁLDDAŠEAMIS

ŠÁMI VALUES AND VALUATION IN
ECOSYSTEM MANAGEMENT

ENGLISH SUMMARY ON PAGE 11

ČÁLLÁN:
SKUVLAALBMÁ ÁSLAT NIILLAS ÁSLAT
ÁSLAT HOLMBERG
2021

DUOGÁŠ

Dán smiehttamuščállosa dingui Sámiráđi Árktalaš- ja birasossodat čakčat 2020, doarjut bargguid Árktalaš ráđis ekovuogádathálddašeami olis. Dát čálus lea joatkka bargui “Sámi árbevirolaš ekologijja”, man birra Sámekonferánsa celkkii jagi 2017 Tråantes. [1] Ekovuogádat lahkoneamis hálddašeapmái oaidnit eatnamiid, čáziid ja elolaš luondduriggodagaid ollisvuohtan. Ulbmil lea olbmo doaimmaid hálddašeami bokte sihke gáhttet luondduriggodagaid ja ovddidit daid suvdilis ávkkástallama vuoiggalaččat. Dán lahkonanvuogis olbmot ja sin kultuvrrat leat earutkehtes oassin ekovuogádagaid. Danin okta mihttomearri leage heivehit hálddašeami iešguđet kultuvrraid ávkkástallamii. Hálddašeami galgá dahkat buoremus vejolaš dieđuid vuodul, sihke árbedieđu ja luonddudiehtagiid. [2] Dát čálus lea oanehis geahčastat viiddis fáddái. Viggamuš ii leat gokčat buot beliid, baicce lohtet muhtin guovddáš čuoggáid.

Vai iešguđet kultuvrraid luondduin ávkkástallama sáhttá vuoiggalaččat vuhtiiváldit hálddašeamis, lea dárbu áddet mii lea dehálaš guhtege kultuvrii. Dán čállosis guorahalan mii sámiid geahčanguovllus lea dehálaš luondduin ávkkástallamis ja mo daid beliid sáhttá vuhtiiváldit hálddašeamis. Čálus vuodđuduvvá golmma vuđolaš ságastallamii eallilan sámi árbediehttiiguin: Márjá Sofe Aikio Ohcejogas, Sigvald Persen Billávuonas ja Nils Henrik Valkeapää Heahtás. Lassin geavahuvvojedje girjjálaš gáldut. Ságastallamat čađahuvvojedje nehta bokte ja vuolggasadjin ledje dihto gažaldagat, mat heivehuvvojedje dađi mielde gosa sáhka jođii. Nils Henrikii jietnaoktavuohta lei vehá heittot, nuba su oassi šattai uhcit. Váldoulbmil ságastallamiin lei ovttas guorahallat makkár árvvut čatnašit sámiid luonddugeavaheapmái, mo sáhttá árvvoštallat iešguđet árvvuid dehálašvuoda ja mo daid árvvuid sáhttá oažžut oassin hálddašanvuogádagaid.

LÁIDEHUS

Ságastallamiin badjánedje mánggat dehálaš árvvut luondduin ávkkástallamis, nugo árbedieđu ja -máhtu oahppan, gullelašvuhta, iešráđalašvuhta, buresveadjin, sosiála oktavuodát ja vuoiŋgalaš bealit. Iešguđet árvvuid dehálašvuoda veardádallan oidnojuvvui váttisin, daningo visot ii sáhte mihtidit – jos juoidá galgá mihtidit, de ferte geavahuvvot juoga mihttu. Okta luondduin ávkkástallama mihttu lea gal ekonomalaš árvu, omd. borramuša háhkamis lea maid ruđalaš mearkkašupmi, muhto ekonomiija lea fal okta oassi árvvus.

"Diet lea eambo dakkár vuoiŋgalaš beali, sosiála beali árvvut, mat leat dehálaččat, maid mii dárbbášat. De go mii eat sáhte mihtidit daid, de dat dego láhppojit. /.../ Du báikkis lea árvu dutnje, oainnátgo dat lea du olbmuid, du máttuid luodda, mii lea dies. /.../ Don it dárbbáš eambo glássaráigge gehččat olggos, de das lea árvu. Dat leat buot diet smávva árvvut. Don it sáhte daid mihtidit min máilmmi mihtidanvugiid mielde, eambo dat leat beare."

Sigvrad
Persen

Sámi árbevirolaš jurddašeamis olmmoš lea oassin luonddu. Dán jurddašuvuohtái gullá vuollegašvuhta ja ovddasvástáduš. Olmmoš lea okta luonddugáhppál earáid searvvis ja ferte dohkkehít earáid, gulahallat ja iskat áddet daid. Ferte gudnejahttit maid dan, man lea bivdimin, sihke ovttaskas luonddugáhppálin ahte ja maiddáai nállin, man joatkašuvvama ferte dorvvastit. Dát jurddašeapmi lea bohciidan áiggis, goas olmmoš fertii birget dainna, maid su lagašbiras nagodii buvttadit. Ekovuogádaga dássedeattu doalahapmi lei eallima eaktu. Guovddáš oasit dás leat eallinbirrasa gáhtten ja govttollašvuhta.

"Ohcejot gieldda meahcit eai biepmá eará go sullii duháht olbmot. Danin dáppe eai leat miljovnnat olbmot. /.../ Olmmoš sáhtta hálddašit daid ealliid ja lottiid meriid – bivddu ideologiiija. Ii dat goassige hálit loahpahit mange sortta, muhto doalahit mannu lágan meahccebalánsa."

Márjá Sofe
Aikio

Olbmo sadji ii leat hálddašit luonddu, baicce – nu mo Sofe dadjá – dan bivddu ideologiiija. Meahccebalánsa orru vuogas doaba govvidit hálddašeami mihttomearri. Olbmos lea iežas sadji ekovuogádagas ja maddái geatnegasvuohtha iežas daguid bokte doalahit meahccebalánsa. Vai olmmoš sáhtášii deavdit iežas saji ekovuogádaga ektui, ferte son dovdat guovlluidis. Árbediehtu ja -máhttu leat nanosit čatnon geavadahkii, meahcis johtin ja doppe bargan leat guovddáš vuogit sirdit árbedieđu boahttevaš buolvvaide. Danin lea dehálaš hálddašeamis dorvvastit sámi árbevirolaš luondduin ávkkástallama.

Dávjá sámi árvvut eai vuhtii váldojuvvo hálddašeamis, mas leat viiddis váikkuhusat álbmogii. Jos olbmot eai beasa omd. bivdit ja dan olis johtit meahcis, de masset dieđu mo birget sin ruovttuguovlluiguin. Buot ságastallanguoimmit hálledas, mo vieris árvvut leat váikkuhan olu sápmelaččaid jurddašeapmái, eaige gávdno álkes vuogit oažžut sámi árvvuid mielde hálddašeapmái. Dihto veahkkelinnjáid goit sáhtta geassit ságastallamiid vuodul. Guovddážiis lea oktavuohtha: duovdagiiguin, jávriiguin ja jogaiiguin, eará luonddugáhppáliiguin ja olbmuiguin – sihke otná vánddardeddiiguin ja máttuiguin, geaid juolggit leat áiggi rávnnji miel hábmen bálgáid min mehciide.

MEAHCCI KULTURBIRASIN

"Sápmelaš áddejupmi kulturbirrasa árvvus guoskkaha eanet dan sisdoalu go oinnolašvuoda." [3]

Sámit leat ávkkástallan luondduin nu, ahte dat lea seilon otnábeaivve rádjai buori muddui seammálaganin go dolin lei. Sámekultuvrii lea gullan leat rievdatkeahtta birrasa; olbmot leat heivehan iežaset doaimmaid luonddubirrasa ektui, eaige heivehan luonddubirrasa sin iežaset dárbbuide. Olus eará luottat eai leat vuohttimis dološ eallimis, go goahtesajit, bivdorokkit ja bálgát. Dás lea čielga erohus go buohtastahtta oarjemáilmmi oidnui kulturbirrasis, mii namalassii mearkaša huksejuvnon dahje eará láchkai rievdaduvvon guovllu. Meahcci ii eisege leat ávdin guovllu. Meahcci lea sápmelačča ealáhusguovlu. Meahcci lea guovlu, gos olmmoš ii ása fásta, muhto gos olmmoš johtala, ávkkástallá dainna ja dovda dan. Meahccái ii galgga guoddit luottaid. Meahcci lea luonddubiras ja sápmelaš kulturbiras ovttas. [3]

"Eatnamat leat anus. Dáppe ii leat joavdelas eana. [Mearrideaddjit] hutket doahpágiid mat dorjot sin jurddašeami: erámaa (eangl. wilderness, dár. villmark), muhto sápmelažžii dat lea meahcci."

Márjá Sofe
Aikio

Olbmot mannet luomemeahccái, muorrameahccái ja johtalit meahcis mánggalágan bivddus. Lea daddjon, ahte sápmelaš ii mana dušiid dihtii meahccái, baicce juoidá doaimmahit. Meahcis johtaleapmi ja dainna ávkkástallan laktá olbmo oassin su luonddubirrasa:

"Šaddáge dalle eambo dehálaš, jos it hála ruđa birra, muhto don oassálasttát iežat eatnamiiguin, man nu láhkai. Dat iešalddes lea jo árvu, ja gaskkustallan daid eatnamiiguin. Jos dat bázášedje ávdimin, de šattašedje áibbas eará eatnamin. Go don leat hálddašeamen, gaskkustat daid eatnamiid ja dagat dan maid jurddašat lea buorre. Dat iešalddis lea stuorra árvu, go dus lea gullevašvuolta daid eatnamiidda."

Sigvald Persen

Sigvald lokte gaskkusteami oktan guovddáš árvun, mii govvida olbmo sajádaga luonddubirrasis ja su geatnegasvuoda árbeeatnamiidda. Gaskkusteapmái gullá eatnamiidda oassálastin, ávkki oažžun ja maiddái ovddasvástádus gáhttet guovlluid. Dát goabbatbeallásašvuolta lea čanastat olbmo ja su luonddubirrasa gaskkas: go luonddubiras addá olbmui ávkki ja

eallámuša, de ferte olmmoš áimmahuššat dan ealáhusvuodu. Go olmmoš dovdá iežas luonddubirrasa ja diehtá mii dasa lea buorre, de sáhtta gaskkustit – doaibmat gaskaoapmin ja bargat sealluhan dihtii dien dearvvas oktavuoda.

"Jos don bures gaskkustat, de don dovddat resonansa eatnamiiguin. Dain eatnamiin leat mitalusat, vehá iešgudetláganat, oskku, olbmuid birra. Dat leat buot daid báikenamain. Jos don dien gaskkustat daguid čađa, don maiddái bijat árvvu, ahte mis leat dat jávrrit. Gos mun beasan eallit, nu mo mun háliidan. Ja don dovddat dat lea buorre dien jávrái, jos mun bivddán ja doalan dien dearvvašin dan jávrrit. Die lea ovdamearka gaskkusteamis."

Sigvald Persen

Mehciin ávkkástallan čatná maid oktavuodaid eará olbmuiguin, sihke dálážiis ja doložiis. Dávjá meahcis johtit fulkkiiguin dahjege oahppásiiguin. Árbevirolaččat leamašan sohkaeatnamat ja bivdosajit, maid dihto sohka geavaha. Oasit dán vuogádagas leat ain seilon ja daid bokte olmmoš doalaha ja nanne oktavuoda sogainis. Báikenamat dávjá govvidit olbmo gaskavuoda guovlluide.

Namaide čatnada historjá, dihto dáhpáhusat, mitalusat dahje jáhkut sáhttet leat namaid duohkin. Báikenamat sáhttet mitalit makkár geavahusas báiki leamašan, gokko olbmot dahje eallit leat johtalan ja geat doppe leat johtán. Go johtit ja oahppat dovdat min máttuid guovlluid ja daid namaid, nannet min oktavuoda singuin, geat leat ovdal geavahan guovlluin. Báikenamaid bokte oahppat maid olbmot, geat leat geavahan ja nammadan daid guovlluid, atne dehálažžan ja manin sii doppe johte.

"Mun lean oahppan bivdit mánnávuoda rájis. Dat lea oassi mu eallimis. Dies bohtet dakkárat, ahte... Dieđusge oktavuoha lundui. Mun lean oahpaheaddjin leamašan, gártan daid viesuid lahka leat. Oažžut [bivdduin] oktavuoda lundui. Ii dušše lundui, muhto eará olbmuide, daid iežas fulkkiide ja oahppásiidda. Dieinna lágiin dat addá olu. Luonddus oaidná ja gullá vaikko maid, jos doallá čalmmiid ja beljiid rabas. Sáhtta maid gulahallat luondduin."

Nils Henrik
Valkeapää

Ekovuogádaga árvvuid árvoštala-dettiin ii sáhte giddet fuomášumi dušše fal daid luonddugáhppáliidda ja šattuide, maiguin lea njuolgo ávki olbmui.

Luonddus lea iešárvu, mii mielddisbukta, ahte árvu lea maid dakkár luonddugáhppáliiguin ja šattuiguin, main olmmoš ii njuolga ávkkástala. Dat leat oassin ollisvuoda ja leat jámma oktavuodas nubbi nuppiin. Ovtta šattus dahje eallis sáhttet leat vaikko man olu árvvut eará šattuide ja elliide. Sámi luondduáddejumi mielde ii galgga dušši dihtii hehttet eallima ja luonddu oppalohká. Galgá duođaid dárbu jos dan dahká – váldit dušše maid dárbbasa.

"Olmmošhan lea oassi luonddus. Danin luondduolmmoš, meahceolmmoš dárbbasa dan, ahte veajutge leat buori. /.../ Doppe [meahcis] olbmot máššaluddima masset ja muosis ellet. Dathan gal lea dat oktavuoha daid báikkiiguin ja daid buot dal, šattut ja mat dal leatge, dat luodubiras, dainna ferte gulahallat."

Márjá Sofe
Aikio

Luondduoktavuodain, luondduin gulahallamiin lea mearkkašupmi olbmo buresveadjimii. Johtit, geahčadit, guldalit, rahčat, vuoignat, vásihit, bosihit – meahcis johtin dahká buori olbmo gorudii ja millii. Buot ságastallamiin guoskkaheimmet maid vuoignalaš beliid.

Daid rahpan gáibidivččii čiekŋalut guorahallama, go maid dás lea vejolaš dahkat. Mánŋga áššis lea dehálaš vuos gávdat buriid gažaldagaid. Juohke olbmos lea iežas luondu, nu maiddái báikkiin. Maid duodas mearkkaša gulahallat luondduin? Maid mearkkaša bivdit – bivddátgo maid nu vai mas nu? Go olmmoš lea oassin luonddu, de amal luondduoktavuohta lea maid oktavuohta iežainat?

Luondduin ávkkástallama mearkkašupmi olbmui lea diehttelasat rievdan doložis. Ovdal olbmo ceavzin lei dan duohkin, muhto dán áigge bohtet olu resurssat eará guovlluin Sápmái. Buot ságastallanguoimmit ledje dan oaivilis, ahte dálá máilmmiekonomiija ii leat suvdilis vuodu alde. Min otná buresbirgejupmi goarida guovlluid eará sajiin máilmmis. Dat mii ii leat suvdil, ii sáhte bistit. Danin lea dehálaš doalahit min guovlluid dearvvasin ja doalahit máhtu ávkkástallat ja ovttas eallit min luonddubirrašin. Leat unnit ah unnit guovllut máilmmis, maid olmmoš ii leat nuoskidan. Dat ain lokte min Sámi mehciid ja čáziid árvvu, gos leat seilon dearvvas ekovuogádagat. Ealáhusvuoddu ja máhttu ávkkástallat dainna lea min divraseamos árbi.

OTNÁ HÁLDDAŠEAMI HEHTTEHUSAT SÁMIID LUONDDUGEAVAHEAPMÁI

Otná luondduriggodagaid hálddašeapmi buktá mánŋii váttisvuodaid sámiid árbevirolaš luonddugeavaheapmái. Okta čuolbma lea resurssaiguin gávppašeapmi, mii geavvá goit iešguđetlágan turista-bivddus ja mearrabivddu kvoh-taiguin. Muhtumin turisttat bivdet buot maid dan jagi lea vejolaš bivdit, iige šat báze miħkkige báikki olbmuide. Nubbi váikkuhus gávppašeamis lea, go dat mii ovdal lei lassetienasin dahje goit láibelassin guovllu olbmuide, leage šaddan juoga mas ferte máksit. Báikki olbmuid bivdu sáhtta vuoittáhallat, go olggobeale olbmot suitet máksit eanet lobiid dahje bivdoeriid ovddas.

"Diet [mearrabivdu] maid gáržžiduvvo ja dat nohket dalle buot min tietnasat, lea dal mehciiguin dahje mearaiguin. Dat nohket. Dat lea ruhta mii mearrida gii lea mearaid alde dahje mehciiguin. Dáppe ii leat gal báhcán eará meahcis eará vehá luopmániid čoaggit, ja daid murjiid čoaggit. Oainnát buot daid eará resurssaid lea stuorraservodat vuoittán. Rievssatbivdu, dat lea Finnmárkku Opmodagas oalle gávppašeapmi. Ealgabivdu justa seammá lāhkai. Lea ráhkaduvvon dakkár systema, ahte daid dehálaš resurssaid mii leat massán áigá."

Sigvald
Persen

Sohkaeatnamat ledje árbeviro-
laččat Sámis guovddáš vuohki
hálddašit guovlluid ja juogadit
resurssaid. Dan vuogádagas lei
diehtu das, geat geavahit guovlluid
ja makkár dilli lea daid eelliin dahje
šattuain maiguin olmmoš ávkkás-
tallá. Olggobeale olbmuid lassánan
bivdodeaddu áitá vuogádaga, mas
olmmoš lea oassin ekovuogádaga.
Guossit, geat finadit viežžamin
resurssaid, eai leat oassin eko-
vuogádaga. Lustabivdui bohtet
olbmot, geain ii leat gullelašvuhta
guovlluide, iige dan bokte
geatnegasvuhta fuolahit bissovaš
resursaávkkástallamis. Sii sáhttet
eará guovlluid mannat ávkkástallat
čuovvovaš jagi. Jos eiseválddit leat
vuovdán lobi dihto guvlui, de
sáhttet lustabivdit jurddašit ahte
amal jo girdet nálit sin bivdodeattu.
Jos eai gierdda, de ovddasvástáduš
lea lohpevuovdis iige guossebivdis.
Go lagaš gulahallan ja guovlluid
geavaheddjiid árvvusatnin jávká
hálddašeamis, de olbmot sáhttet
govssahallat iežaset árbeeatnamiin.

*"Dat lea áibbas issoras. Mannan
čavčča mun ledjen meahcis, mii
leimmet guollebivddus. /.../ [Doppe
ledje] guokte ádjá ja guktuin beana.
Hávlárin nu báhčalit, golmma háve
ovtta rievssatriebu. Orro doppe vissa
golbma vai njealje jándora, mii
leimmet ovtta ija doppe. Dat iddes
álggii báhččin gitta eahkedii. Johte
bárralagaid baskkes marrasis, mas lea
jávri guktuid beale. Dathan gal visot
lottiid [godde]. Beana gal go lea
skuvlejuvvon. Dien lei muhtin
fitnodat ordnen. /.../ Dat ledje juohke
bealde, nuppi jávrii duohkin márrasis
ja doppe máddeleappos vel. Mus
dagai miella fitnat muitaleamen ahte
na mun dat in gusto dárbbáš dán
dálvvi gal gárdut dáppe. Dáthan lea
mu ealáhusguovlu."*

Márjá Sofe
Áikio

Njuolggadusaid mielde lea lohpi
álggahit rievssatbivddu árabut go
mii lea sámiin vierrun, goit dáppe
Deanu birrasis. Eandalii heajos
loddejagiid eai guovllu olbmot šat
ráske bivdit manjago lustabivdit
leat fitnan. Hálddašeamis livččii
dehálaš váldit vuhtii árbevirolaš
suodjalanvugiid ja bidjat rájaid
dasa, man olu sáhttet lustabivdit
goddit. Muđui bággehallet sámit
juogo bargat vuostá sin vieruid ja
bivdit lottiid main leat ain smávva
čivggat, dahje de guođdit bivdde-
keahttá, go nálit eai gierdda eanet
go turisttaid bivddu.

Maiddáí guollenáliid olis leamašan sajis báikkálaš gáhtendoaimmat, mat dán áigge hálddašanrámmaid siskkobealde eai leat vejolaččat:

"Mii leat oahppan ruovttus nu, ahte go eagi mánát leat fitnan oaggumin dihto jogas, de mii eat oaččo šat mannat dohko oaggut. Dat lea dat gáhtten, ahte dál ii heive mannat dalán dohko. Dathan nohket dat guolit."

Márjá Sofe
Aikio

Dákkár dárkilis gulahallan guollenáliid suodjaleami olis ii leat vejolaš dálá hálddašanduogádagas, gos buot lobiid sáhttet vuovdit jo ovdal bivdoáigi álgá. Dát leat muhtin ovdamearkkat das, mo dálá hálddašeami dahká veadjemeahttum doalahit árbevirolaš vugiid mielde meahccebalánsa.

Lei maid sáhka sáhttago buhtadit juoga, mas lea agibeavve árvu. Jos muhtin guovllu massit árbevirolaš ávkkástallamis, de dan váikkuhusaid galggašii guorahallat viidát. Eai leat dušše industriála sisabahkkemat, maidda guovlluid sáhttago massit. Suomabeale Sámis leat mánggat luondduin ávkkástallama rievttit čatnon eananoamasteapmái, omd. luosa fierbmebivdu. Maŋŋá go Ohcejohkii huksejuvvui geaidnu, de álge gávppašit eatnamiiguin. Eanagávppiid ja bivdoráddjemiid geažil leat

olu otná sápmelaččat massán rivttiid sin guovlluid ávkkástallamii, mii lea čuohcan mángga láhkai servodahkii:

"Bivdoráddjen dagahii eanagávppiid, vierrásat váldán háldui. Nuorat buolva lea vuolgán eret. Dalle jo 60-logus álggii johtalus. Muhtin láhkai diet lea dat vearrámuš mii lea dáhpáhuvvan: jávkkaš dat olmmošresursa, eaige dat beassan bajásšaddat sámevuhtii. /.../ Sápmelaččaid eallinmáhttu hedjona. Árvomáilbmii gululassii lea jo rievdan. Assimilášuvdna ollašuvvá. Dohko guvlui dat jorrá".

Márjá Sofe
Aikio

Ságastallamiin namuhuvvui, mo hálddašeamis lea dávjá menddo olu deaddu ruđalaš árvvus, mii manná olmmošlaš beroštumiid badjel. Guovddáš mihttomearri hálddašeamis galggašii leat buorre gaskavuolta olbmuiiguin ja searválagaid birgen. Árbevirolaš ávkkástallan lea čoavdda, man bokte olbmot dovtagohtet guovlluideaset – báikenamaid, duogaža ja iešvuoda. Ii sáhte ruđain mihtidit, man stuorra árvu das lea, go bivddát seammá jávrri go du máttut ja nannet dan bokte iežat gullevašvuoda ja birgengelbbolašvuoda. Kultuvrralaš árvvuid ferte árvvoštallat eará vugiid mielde.

Jos ekovuogádaga árvvuid árvvoštallama áidna vuohki lea bidjat hatti, de lea jo láhppon jurdda olbmos oassin luonddu, gii lea fal okta luonddugáhppál earáid searvvis, iige leat earáid bajábealde. Dakkár mihtideamis lea jo vuolggasadji, ahte lea árvu olbmui man galgá mihtidit, go olmmoš lea áidna luonddugáhppál gii ruđa atná árvvus.

LOAHPPASÁNIT

"Áidna mii ii rievdaduvvo lea rievdadeapmi ieš Rievdadeapmi ieš ii rievdaduvvo."

Lawra Somby
[Adágas]

1900-logu álggus muhtin Deanu-leagi áddjá oinnii ártegis niegu boahhteáiggis: olbmot fievrridit stuorra meriid suinniid duoddarii. Ii dan áiggi máilmmis diekkár hommás gal orron miige jierbmi. Otná beaivvi diet lea dán guovllu badjeolbmuid árgabeaivi. Vaikko olbmo eallin Sámis leage rievdan issorasat vássán jahkečuodis, lea luonddubiras seilon goit olu guovlluin sullii seammán. Gii dál máhtášii negadit makkár rievdadusaid čuovvovaš jahkečuohiti buktá Sápmái? Orošiigo daid hommáin, maid olbmot dalle dahket,

otná olbmui miige jierbmi? Jos vássán jahkečuodí stuorra rievdadus lei teknologiiija, man bokte olmmoš sáhtta álkibut ávkkástallat luondduin, čuovvovaš jahkečuodí rievdadusat bohtet guoskat garrasit luonddudili rievdamá. Sámi luondu, dakkárin go mii dan dovdat, ii boađe gávdnot jahkečuodí loahpas.

Mii eallit dálkkádat- ja luonddugirjáivuodákriisa áiggi. Árktalaš guovlu lieggana johtileamosit máilmmis ja árvvoštallojuvvo, ahte Sámis sáhttet dálvvit liegganit jahkečuodí loahpa rádjai gitta 20 gráda. [4] Ii sáhte šat hállat Árktis birra, jos eai leat dálvvit. Globála dásis stuorámus sivva, manin eallit ja šattut jávket, lea go eanet ah' eanet guovllut váldojit olbmo intensiivvalaš geavahussii, eanáš borramušbuvttadeami várás. [5] Sámis maid leat mánggat sisabahkkemat ja vel eanet livčče deikke jođus, muhto lihkká stuorra oassi Sámis lea ain min árbevirolaš geavahusas. Vaikko vel olu boahotáge rievdat, go buohstahtta eará guovlluide máilmmis, lea mis mángga dáfus buoret vuolggasadji. Dearvas ekovuogádagain lea buoret vejolašvuohta vuogáiduvvat go biras rievdá. Mii leat maid álbmogin hárvjána heivehit iežamet, go dillet leat áiggiid čađa rievdan.

Manimuš áiggiid lea riikkaidgaskasaččat lassánan áddejupmi eamiálbmogiid eallinvugiid árvvus, mat nagodit suvdilit ávkkástallat ekovuogádagaiguin. Kultuvrralaš girjáivuoha doarju luonddu girjáivuođa, dat lea mángii dovddastuvvon ON luonddugáhttenproseassaiguin. [6] Válddahalan Sigvald sániid: jos mii sámít eat livčče Sámi mehciiguin, dat šattašedje áibbas eará guovlun. Jos guovlluid váldá eará atnui, de goarrána sihke máhttovuođđu ávkkástallat guovlluiguin ja nu rivdet maiddá ekovuogádagat. Min árbevirolaš luondduin ávkkástallan lea vuohki doalahit ekovuogádagaideamet dearvvasin – ja mii dárbbášit daid ekovuogádagaid, vai mii sáhttit eallit dearvvasin.

lešguđet luondduávkkástallamii guoskevaš árvvuid lea váttis árvvoštallat ja buohtastahttit, go ii gávdno dakkár mihtidanvuohki, mii heive iešguđet árvvuide. Luossakiloi sáhttá bidjat hatti, muhto eai gullo márkaniin vuovdimin gullevašvuođadovddu. Man ii sáhte oastit, ii sáhte vuovditge. Kultuvrralaš, sosiála ja vuoigŋalaš árvvuid ferte geahččat eará dásis go ekonomalaš árvvu. Aisttan Nils Henrik: *“Dat gii árvvošta dušše ruđa, iihan dat atte eará áššiide árvvu, vaikko dan mo čilgelii. Dat lea su mihttu”*. Vai sámiid beroštumit šaddet viidát oassin ekovuogádathálddašeamis, ferte dorvvastit vejolašvuođa oassálastit, oažžut ávkki ja suodjalit – gaskkustit guovlluid. Das lea mearkkašupmi sihke ekovuogádaga ja olbmo dearvvasvuhtii. Olmmošhan galgá eallit olmmožin: dovdat iežas saji luondduriikkas, gudnejahttit buot elolaččaid, gulahallat daiguin ja dahkat dan mii lea buorre.

ENGLISH SUMMARY:

SÁMI VALUES AND VALUATION IN ECOSYSTEM MANAGEMENT

The discussion paper with this English summary was requested by the Arctic and Environmental unit of the Saami Council in autumn 2020. This text is contributing to ongoing work in the Arctic Council on ecosystem approach to management in the Arctic, providing insights to Sámi values and valuation pertaining to ecosystems. The paper is based on three in-depth discussions with elder Sámi knowledge holders.

Sámi elders raised many important values that are linked to the relationship Sámi have with their respective ecosystems. The relationship in itself is a key value, which binds a person to their environment, its history and heritage. The relationship is reciprocal – people benefit from the gifts of nature, which brings a responsibility to maintain a balance within the ecosystem and to safeguard the healthy environment as a foundation of all life.

Learning of indigenous knowledge, gaining a feeling of belonging, self-sufficiency, spirituality, mental and physical wellness and social connections are some of the most valued aspects in the Sámi relationship with the environment. Elaborate comparison of various values was seen as impossible, as there is no measure for doing that. Economic value of the gifts of nature can be measured in monetary terms, but it only captures one part of the value. Cultural values need to be considered as their own entity.

In the Sámi cosmology human is seen as part of nature, not above other forms of life. The role of human is to maintain harmony within the ecosystem, not to try to dominate nature. Guiding principles are modesty – taking only what is needed – and respect, towards other beings both as individuals and as populations. Human actions must not endanger the continuity of species and should not cause unnecessary harm to the individual beings who give their lives.

Traditional Sámi livelihoods and practices are key for maintaining relationships within the ecosystem and acquiring knowledge of it. What is called wilderness by some is meahcci for the Sámi. Meahcci is an uninhabited area which is used for various purposes such as herding, fishing, gathering, trapping and hunting. Meahcci provides us, it is a Sámi cultural terrain and we are the guardians of it.

In the traditional Sámi governance model, the siida, areas where designated for families. Parts of this system still remain. Today's centralised governance models do not take family territories into account. This causes disturbance to traditional Sámi use, when anyone can come to your family territory with a licence sold by a state authority. Increased pressure on various gifts of nature can mean that Sámi choose not to make use of them, because it happens that all that could be sustainably harvested in a given year has been taken by others.

When Sámi traditional use of ecosystems is disturbed by restrictions or mechanisms such as selling of fishing quotas or tourist licences, it bears many impacts on Sámi communities. People have moved out of the communities, which has meant loss of human resources and break in the connection. Loss of knowledge on how to live within the ecosystem and changes in people's values are also some of the impacts, which can be seen as continuation of assimilation.

The elders raised worry on the unsustainable path that the world is at. Our current high standard of living is supported by unsustainable and unjust production practices around the globe. What is not sustainable, cannot be sustained. We cannot build our future on an unstable ground. Our healthy ecosystems and our knowledge on how to sustainably exist as part of the ecosystems is what has kept us alive for millennia. Our ability and responsibility to maintain both healthy ecosystems and our indigenous knowledge through traditional use must be high priorities in ecosystem management. These are of the highest value, they are the foundations of our life and our safety net.

GÁLDUT

- [1] Sámekonferánsa, "Sámiráđđi," 9.-11. Guovvamánnu 2017. [Online]. Čujuhus: https://www.saamicouncil.net/s/SAMI_ARBEVIROLAS_EKOLOGIJA.pdf. [Gehččojuvvon 14. Juovlamánu 2020].
- [2] Árktalaš ráđđi, "Kiruna Declaration. The Eight Ministerial Meeting of the Arctic Council.," 15 Miessemánu 2013. [Online]. Čujuhus: <http://hdl.handle.net/11374/93>. [Gehččojuvvon 14. Juovlamánu 2020].
- [3] M. S. Aikio, J. S. Laiti and S. L. Aikio, "Kulturbiras: Deanu- ja Ohcejohlegiid kulturinventeren - loahpparapoarta," Sámi museum - Saamelaismuseosäätiö, Anár, 2005.
- [4] AMAP, "Adaptation Actions for a Changing Arctic (AACA) - Barents Area Overview report," Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP), Oslo, Norway, 2017.
- [5] IPBES, "Summary for Policymakers of the IPBES Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services," Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services (IPBES), Bonn, Germany, 2019.
- [6] CBD, "Luonddugirjáivuoda soahpamuš (Convention on Biological Diversity)," 11.-12. Golggotmánu 2014. [Online]. Čujuhus: <https://www.cbd.int/tk/culturaldiversity.shtml>. [Gehččojuvvon 18. Juovlamánu 2020].

SÁMIRÁĐĐI
SAAMELAISNEUVOSTO
SAMERÅDET
COЮ3 CAAMOB
SAAMI COUNCIL